

מתן

על הפרק

התכנית השש-שנתית המקוונת
ללימוד שבועי של נביאים וכתובים

משלי

לא כל ספר משלי מיוחס לשלמה. נוסף ל"דברי חכמים" ול"דברי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיה מלך יהודה", מופיעים בסוף הספר שניים או שלושה קבצים המיוחסים לאנשים אחרים: אגור בן יקה (ל, א-י) קובץ פתגמים בני כמה פסוקים, "לעלוקה" קובץ פתגמים מספריים, ו"למואל" (לא, יא-טו), קובץ עצות למלך.

אגור בן יקה

"דְּבַרֵי אֶגּוּר בֶּן יָקֵה הַמְּשָׂא נָאֵם הַגִּבֹּר לְאִיתִיָּאל לְאִיתִיָּאל וְאָכַל" (לא, א) אגור הוא כנראה ממשל משלים משבט 'משא'. ממשל אחר מאותו שבט מופיע בראש פרק לא 'למואל מלך משא'. אלה הם אפוא "חכמי קדם" מסוג החכמים הנזכרים במל"א ה, י. דברי אגור מופנים אל שני תלמידים או בנים, שהאחד שמו "איתאל" והאחר "אכל".
המבוא לדברי אגור (א-י) מכיל דברי ביטול עצמי, וידוי והצטנעות של המחבר המדגיש את אפסות חכמתו לעומת החכמה הא-לוהית. בפס' ב-ג הוא מתוודה שכלל אין לו חכמה. בפס' ד הוא אומר שלא זו בלבד שאיננו חכם אלא שהחכמה רחוקה מכל אדם כי אין אדם שיכול להגיע למקומות הרחוקים, ואין אדם שברא את העולם. לבסוף הוא משבח את "אמרת א-לוה" שהיא מושלמת, צרופה ומזוקקת, וכל המוסיף גורע כי הוא בודה מלבו דברי שקר. כפי שמציין צ' אדה בפסוקים אלה אנו מאזינים לשיחתו הכנה של אדם צנוע וישר הרואה עם זאת את מעקשי לב האדם. אותו אדם מתפלל לא-להים שירחיק ממנו גם עוני וגם עושר כדי שלא יקלל את א-להים, לא ייתפש למעשים בלתי-מוסריים מרוב עוני ומכאוב, ולא יתנשא לגאווה אלילית מרוב אושר. הריהו מבקש רק לחם חוקו. ובקשה שנייה לו מא-להים שירחיקהו מ"שוא ודבר כזב", שיהא דובר אמת בלבבו. כפי שמציין א' הורוויץ: "פסקה זו, המתכחשת לכאורה ליכולתו של האדם להשיג חכמה מפתיעה ביותר בספר שכולו עידוד לרדיפת חכמה, והוא חדור אמונה ושכנוע שניתן להחכים... האדם מוגבל ולא יוכל להגיע לחכמה מושלמת, כי חכמה כזאת נחלת אלוהים היא. בהכרה זו יש אמנם הבעת ייאוש מסוימת, אך גם ראייה מפוכחת של המציאות, וגם היא חלק מהחכמה הכוללת. האדם איננו א-ל ובסופו של דבר גם החכם יצטרך לשמוע ל"אמרת א-לוה". מי שאיננו מכיר במגבלותיו וחושב שהחכמה האנושית היא חכמה כל יכולה איננו חכם ולא השיג חכמה".

1. השוו את הנאמר כאן לאיוב פרק כח ולקהלת פרקים יב-יג. האם המסה זהה?

2. מה מאפיין לדעת אגור את דור הצעירים הפושע (ל, יא-יד)?

"לַאֲלֹקָה" (א, טו)

פסוק טו נפתח במילה היחידאית 'לעלוקה'. יש מפרשים עלוקה כשם התולעת הקטנה מוצצת הדם שלה שני כפתורי הדבקה בשני קצות הגוף, שנראו לקדמונים כפיות, שבהם העלוקה נצמדת לגוף האדם ומוצצת את דמו בהן. לפי פירוש זה שתי הבנות הן שני 'פיות' העלוקה הנדבקות לגוף האדם שאת דמו היא מוצצת. גרינץ מביא את רבנו תם בתוספות עבודה זרה יז, א' הסבור שיש כאן שם עצם פרטי של חכם בשם עלוקה וכתורת ופירושה 'הדברים האלה שייכים לעלוקה' כמו שמצאנו 'לדוד' בכתרות למזמורי תהלים. דברי עלוקה כוללים מספר משלים בדגם המספר המדורג:

- בפסוקים כא-כג מופיע תיאור של ארבעה דברים שהם היפוכו של סדר העולם החברתי המקובל ושבגללם החברה לא יכולה להתקיים.
- בפסוקים כד-כח מופיע משל הדין לכאורה בתופעה טבעית, חיות קטנות וחלשות המצליחות למרות חולשתן ומיעוטן.
- בפסוקים כט-לא מתאר הכתוב חיות המתאגדות יחד בלהקות שבראשן עומדת חיה אחת כמנהיג. גם לבני אדם יש מנהיג ההולך לפניהם, והוא המלך.

3. כדי להבין את המשל המופיע בפסוקים טו-טז עיינו בתרשים הבא שמציע גרינץ ובפירושו של הורביץ.

(לעלוקה (כותרת)

שתי בנות (הנה אומרות): הבה!

שלוש (בנות) הנה (אשר) לא תשבענה

ארבע (בנות) לא אמרו הון

שאלו ועצר רחם (הן השתיים הראשונות, האומרות: הבה! הבה!)

ארץ (היא השלישית אשר) לא שבעה מים

ואש (היא הרביעית, אשר) לא אמרה הון

א' הורביץ, מקרא לישראל עמ' 572: שאול ועצר רחם - הן שתי הבנות הראשונות האומרות "הבה". אין גבול למספר האנשים שימותו ולשיירת השאול, אף אין מספר לאנשים שלא יוולדו בגלל עקרות. לעצירת רחם ראו בר' כ, יח: "כי עצר עצר ה' בעד כל רחם לבית אבימלך על דבר שרה אשת אברהם". ארץ לא תשבע מים - הבת השלישית במניין. גשם נופל על האדמה ונספג ולעולם ייספג עוד ועוד. ואש לא אמרה הון - הבת הרביעית בסדרה. האש תשרוף כל דבר שיושלך לתוכה ולא תאמר "הון" די!

4. בפסוקים יז - כא מופיע משל מספרי נוסף. ארבעה דברים שאינם משאירים עקבות. המשל רושם ארבעה דברים קשים

להבנה, והמשותף לכולם הוא שהמעשה אינו משאיר אחריו סימנים ואי אפשר לדעת את שנעשה. אך אין לדעת שזה הדבר המופלא עד לסוף המשל. הפלא שבמעוף הנשר בשמים, זחילת הנחש על האדמה, ושיט האנייה במים הוא יכולתם למצוא דרכם בלי נתיב מסומן, בניגוד לאדם הרגיל ללכת בדרכים כבושות או מסומנות. ואפשר לחשוב שדרך גבר בעלמה מתכוון לפיתוי עלמה על ידי הגבר. רק הגילוי של "דרך אשה מנאפת" מעיד שהדבר המפתיע בארבעת המעשים הוא תוצאת ההליכה. עיינו בממד הנוסף שמוסיף המאירי לפסוקים:

המאירי: ולפי הנגלה - רמז על ענין האשה שאין אדם שליט בה. אבל לפי הנמשך, דיבר על ארבע היסודות: והנשר - רמז לאש, שתנועתה קלה למעלה וגבוה מכלם; והנחש - ליסוד העפה, כי עפר לחמו; ולב ים - רמז למים; ודרך גבר בעלמה - רמז לרוח; כי הרוח מושאל לתאוה, והחומר המורכב מהם נקרא מנאפת, שהיא ממירה תמיד איש באיש; וכמו שנקרא החומר בראש הספר הזה "אשת איש", "זונה" (מש' ו, כו) כמו שפירשנו שם. ורמז על מהירות חילוף האישים והפסדם, עד שנראה כמעט רגע כאלו לא היו, וחלף הזמן ואבד בלי הַרְגֵשׁ, ונפלא על היות האדם בלתי מרגיש למהירות חילופו, וכי ימיו כצל עובר, עד שישים השתדלותו להשלים עצמה, למען יהיה קיומו לעולם ויחי עוד לנצח (ע"פ תה' מט, ז).

"דְּבַרֵי אִמּוֹתַי מִלֶּךְ: מִשָּׁא אֲשֶׁר יִסְרְתוּ אִמּוֹ" (לא, א)

פרק לא החותם את ספר משלי מורכב משתי יחידות. היחידה הראשונה (א-טו), היא לקט עצות או הוראות המיוחסות לאמו של למואל. ואילו היחידה השנייה (י-לא) היא חיבור אלפביתי המהלל את האשה האידיאלית העמלה והחרוצה, העושה טוב בבית ומחוצה לו, הנכבדה והמבורכת.

5. מיהו למואל? עיינו בפרשנות הקלאסית ובפרשנות החדשה:

רש"י: דברי למואל מלך - דברי שלמה המלך שאמר 'למו הקדוש ברוך הוא', כלומר: בשביל שהעוה כנגד הקדוש ברוך הוא. למואל - לאל, כמו "למו פי" (איוב מ, ד); דברים לשמו של הקדוש ברוך הוא שאמר המלך.
נ' צופק, משלי, עולם התנ"ך, עמ' 209: דברי למואל מלך, משא אשר יסרתו אמו. שם המלך שאליו מופנית ההוראה הוא בעל צליל זה, והפירוש המקובל רואה בו שם תיאופורי, כלומר שם הכולל בתוכו את שם האל: "למו" כלומר: "זה השייך לאל". פירוש אחר, המסתמך על השפה הערבית, מבאר "מואל" כמחסה, ואז היא פירוש הצירוף: דברים שנאמרו ל-מואל, שם המלך לפי טעמי המקרא בפסוקנו יש לחלקו כך: "דברי למואל מלך, משא אשר יסרתו אמו", כלומר: דברי למואל המלך, שהם ה"משא", הנאום, שחיברה אמו על מנת ללמדו מוסר.

6. בשלושת הפסוקים שבע לשונות של שלילה או של הזהרה: "מה... ומה... ומה... אל... אל... אל... אי" כדרך אמהות המרבות להזהיר את הבנים. האם מתחננת אל בנה ורומזת בדבריה לתהליך לידתו בסדר הפוך. עכשיו שנולד ויצא לעולם הוא בנה, אך לפני שנולד היה בן בטנה, ולפני שהרתה התקיים רק במאווי לב אמו שנדרה נדה. אמו של למואל מזהירה אותו נגד שני דברים. עיינו בפשט הפסוקים ובדברי רש"י הדורש את הפסוקים על שלמה. מהי התוכחה של האם לבנה המלך לפי כל אחד מן הפירושים?

רש"י משלי פרק לא: משא אשר יסרתו אמו - כשהתחתן עם בת פרעה ביום חנוכת בית המקדש והכניסה לו כמה מיני כלי זמר ונעור כל הלילה וישן למחרת עד ארבע שעות כדאית' בפסיקתא והיו מפתחות בית המקדש תחת מראשותיו ועל אותה שעה שנינו על תמיד של שחר שקרב בד' שעות ונכנסה אמו והוכיחתו על המעשה הזה:
משא אשר יסרתו אמו - משא של משל שיסרתו אמו:
(ב) מה ברי - מה זאת עשית והגדת שאתה בני ולא בן אביך הכל יודעין שאביך צדיק גמור היה ואם אתה רשע יאמרו אמו גרמה לו:
בר בטני - כל נשי אביך כיון שמתעברות אינן שבות לתשמיש ואני דחקתי ונכנסתי כדי שיהא לי בן מלובן ומזורז שהתשמיש יפה כל ששה חדשים אחרונים:
ומה בר נדרי - כל נשי אביך היו נודרות שיהא להן בן הגון למלכות ואני נדרתי שיהא לי בן מלובן בתורה.
(ג) אל תתן - אל תתיש: לנשים חילך - כחך.